

as early as in 1786 at Hasslöv, province of Halland, South Sweden, by PERR OSBECK. Believing it to be a variant of the Linnaean *Loxia curvirostra*, he published a detailed account of its wing-pattern in 1797. Another specimen of *Loxia leucoptera bifasciata* was caught alive in 1792 near Stockholm and preserved for half a century in the A. U. GRILL collection, originally at Söderfors, province of Uppland, Sweden. Having long been considered a hybrid between *Loxia curvirostra* and *Fringilla coelebs*, it was definitely identified by SVEN NILSSON in 1830.

Ortolansparvens och blåmesens utbredning i Sverige

87303

Av

KJELL ENGSTRÖM

Föreliggande artikel är resultatet av den undersökning av några svenska fåglars utbredning som SOF startade 1948 (VF 7: 2, 1948). Uppgifterna från de ca 400 svarskort som kommo in ha kompletterats med litteraturuppgifter och övriga, brevlades och personligen erhållna meddelanden och sammanställts till vidstående utbredningskartor. Ett mycket värdefullt bidrag har därvid lämnats av folkskollärare S. DURANGO, som välvilligt ställt det av honom insamlade materialet beträffande ortolansparvens utbredning till förfogande. Då materialet på detta sätt blivit relativt fylligt, torde kartorna, åtminstone i stort, ge en någorlunda riktig bild av respektive arts utbredningsområde. En viss generalisering har dock gjorts vid inläggandet på kartorna. Detta har varit nödvändigt emedan materialets omfattning i de flesta fall ej medgett en exaktare markering av förekomsten. Att en art markeras som allmän häckfågel inom ett visst område får alltså inte tolkas som att den är allmän och jämnt fördelad över området, utan att den häckar allmänt på lämpliga lokaler inom ifrågavarande område. Den gradering av förekomsten som användes på svarskortet var »allmän häckfågel», »sparsam men regelbunden» och »troligen ej häckfågel», och den har även begagnats på kartorna. Det är då naturligtvis till stor del beroende på rapportörens egen uppfattning och erfarenhet av förekomsten vilken beteckning han använder, och från många platser rapporteras samma fågel både som allmän och sparsam av olika rapportörer. Detta bidrager därför också till att de uppdragna gränserna inte bli så exakta som man kunde önska.

1. Ortolansparven (*Emberiza hortulana* L.)

Ortolansparvens huvudsakliga utbredningsområde sträcker sig över västra Asien, Medelhavsländerna, nordvästra Afrika och Europa. I Europa är den vanligast i de östra delarna och saknas som häckfågel i England (WITHERBY 1943). Även från Holland och Danmark är den känd huvudsakligen som genomflyttare under vår och höst. I Finland finns den över hela landet, dock vanligare i de västra delarna, speciellt i Österbotten (HORTLING 1927—31). I Norge häckar den huvudsakligen i södra och östra delarna upp till Trondheimsfjorden och även sparsamt i Finnmarken; i Vestlandet saknas den helt (LOVENSKIOLD 1947). Som framgår av kartan har ortolansparven i Sverige sitt huvudsakliga utbredningsområde i norra och mellersta delarna av landet. Beträffande utbredningen i Norrland kan det måhända synas vilseledande, att den inom ett så stort sammanhängande område markerats såsom »allmän häckfågel», trots att den huvudsakligen är bunden till de uppodlade trakterna, vilka i sin tur övervägande ligga i närheten av floddalarna. Enligt flera rapporter och litteraturuppgifter är den emellertid en vanlig häckfågel även vid odlingar kring de mer avlägsna skogsbyarna mellan älvarna, på flera ställen rapporteras den t. o. m. vanligare än gulsparven. Även om dessa byar ligga rätt glest, vore det ju dock felaktigt att därför markera den som sparsamt häckande inom dessa områden.

I övrigt lägger man märke till att den enligt samstämmiga uppgifter nästan helt saknas som regelbunden häckfågel i Härjedalen, stora delar av västkustlandskapen och Småland, sydvästra Skåne samt på Öland och Gotland. På Öland är den enligt DURANGO (1948) påträffad häckande två gånger. På Gotland, varifrån den på 1860-talet är omnämnd vid Visby (HOLMSTRÖM 1942), häckade den troligen år 1949 på Färö (WIGSTEN, VF 8, 1949). De nordligaste häckningsfynden är från Isosaari i Könkämädalen och Fjällåsen S. om Kaitum älv. Numera är den emellertid allmän häckfågel även kring Kiruna (B. HOLM, Norrb. Natur 1948).

Ortolansparvens utbredning i Sverige är emellertid inte densamma nu som under mitten och slutet av förra århundradet. MALM (1877) ansåg, att Bohuslän på 1850-talet var det landskap där ortolanen var vanligast, och CARLSSON (1894) nämner att den »häckar tämligen allmänt i de västra provinserna, Skåne, Halland och i de inre landskapen här och där till 67°; men är i de östra kusttrakterna ganska sällsynt, utom vid Sundsvall, där han är allmän och häckar.»

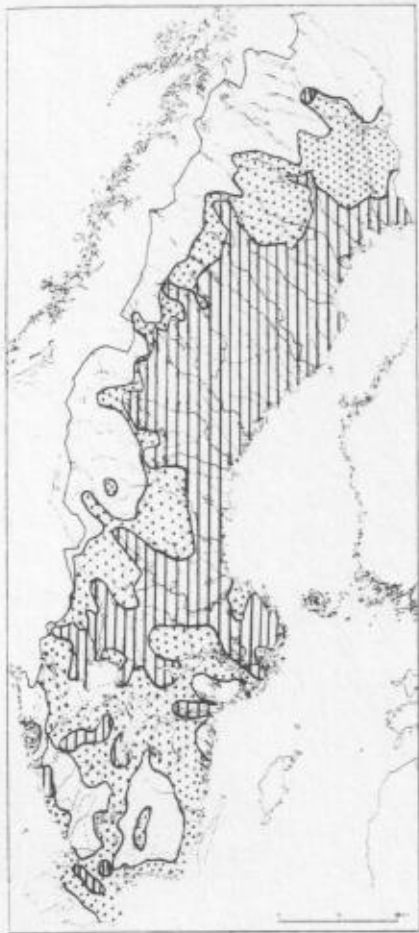

Fig. 1.

Fig. 2.

Ortolansparvens (fig. 1) och blåmesens (fig. 2) utbredning i Sverige. (The distribution of *Emberiza hortulana*, fig. 1, and *Parus caeruleus*, fig. 2.)

- ▤ = allmän häckfågel (commonly breeding)
- ◻◻◻ = sparsam men regelbunden (sparsely but regularly breeding)
- = troligen ej häckfågel (probably not breeding)

— Mot dessa gamla uppgifter stå nu de nyinkomna rapporterna, vilka med rörande enighet klassificera ortolansparven som »troligen ej häckfågel» i så gott som hela Bohuslän, och som överlag beteckna den som sparsam i södra Sverige. Det är alltså ganska tydligt, att

en förskjutning har ägt rum inom häckningsområdet, och orsaken till denna, liksom till hela utbredningen, får väl närmast sökas i artens häckningsbiologi. Som bl. a. DURANGO (op. cit.) visat är ortolanen en utpräglat sol- och värmeälskande fågel, som vill ha öppen, torr terräng, gärna glesa och soliga enbuskmarker vid odlingar och liknande biotoper. DURANGO sätter gränsen för dess utbredning till områden med mindre än 600 mm årlig nederbörd, en gräns som dock inte är helt allmängiltig. Ett undantag är t. ex. Värmland, där årsnederbörden på sina ställen går över 700 mm, men ortolanen ändå rapporteras som övervägande allmän häckfågel. Detta undantag kan dock förklaras med att dessa trakter ligga inom ett lokalkontinentalt område med en junitemperatur som överstiger medeltemperaturen i juni för landet med 1–2°. Detta torde stå i samband med att antalet verkliga solskenstimmar, då solen lyser utan hinder av moln, dimma el. dyl., är högt just i Värmland. Förutom i detta landskap finner man de under juni månad solskensrikaste trakterna i de östra delarna av Norrland samt på Öland och Gotland. Det är därför också svårt att finna någon tillfredsställande förklaring till artens frånvaro på dessa öar. De under samma tid solskensfattigaste delarna av landet är främst de nederbördsrika områdena i västra Småland och Halland, men även större delen av övriga Götaland och dessutom Härjedalen och södra Jämtland, d. v. s. områden där ortolanen är övervägande sparsam eller helt saknas. Att utbredningen på något sätt står i samband med nederbördsmängden, eller snarare humiditeten, torde alltså vara ganska tydligt, men att det även finns andra bestämmande faktorer framgår ju bl. a. av frånvaron på Öland och Gotland samt den även inom andra områden mycket lokala och nyckfulla förekomsten.

Den nämnda förskjutningen i artens utbredningsområde torde väl också få ses i samband med dess förkärlek för varma och soliga häckningslokaler. Under det senaste århundradet har man ju kunnat konstatera en övergång till ett mer maritimt klimat med mildare vintrar och svalare, fuktigare somrar. Det är troligt att man här har förklaringen till ortolansparvens avtagande i de södra och västra landskapen med deras redan förut fuktiga klimat.

2. Blåmesen (*Parus caeruleus* L.).

Blåmesen visar en avsevärt mer regelbunden utbredning än ortolansparven. Den i Sverige företrädda rasen förekommer i nästan hela den kontinentala delen av Europa, men ersätts i en del ytter-

områ-
neisk
av R
men
förek
upp
Nord
Bl
södra
tycks
kom
Till
vilke
sett
men
Häls
är si
däro
gång
sköle
mun
bunc
Utor
tillfä
läng
(Lyc
norr

At
näm
stän
gles
den
Alla
därf
deta
stör
arte

områden av närstående raser såsom på de brittiska öarna, Pyreneiska halvön, en del Medelhavsöar och i de södra och östra delarna av Ryssland. I Finland är den »ganska allmän längs sydkusten», men funnen även här och var längre in i landet (HORTLING), och förekommer i Norge tämligen allmänt i de lägre belägna områdena upp till Trondheimsfjorden (COLLETT 1921) och även i Innherad i Nord-Trøndelag (LOVENSKIOLD 1947).

Blåmesen är som framgår av kartan allmän i större delarna av södra och mellersta Sverige, även på Öland och Gotland. Allmännast tycks den vara söderut, i Skåne, under det att den som synes förekommer sparsamt i stora delar av Småland och södra Västergötland. Till sina levnadsvanor är den ju huvudsakligen en lövskogsfågel, vilket förklarar dess fåtalighet i det barrskogsrrika Småland. I stort sett sammanfaller dess utbredning som allmän häckfågel med ekens, men den går dock längre norrut än denna. Så förekommer den ännu i Hälsingland »ej alltför sparsamt» i de uppodlade kusttrakterna, men är sällsynt i landskapets västra delar (WITT-STRÖMER 1950). Norr därom är den mer sporadiskt förekommande, men har häckat enstaka gånger bl. a. vid Härnösand och vid Moälven nordväst om Örn-sköldsvik samt 1946 även så långt norrut som i Boden (S. WAHLBERG, muntl. medd.). Den inrapporteras dessutom som en numera regelbunden om än mycket sparsam häckfågel vid Storsjön i Jämtland. Utom sitt egentliga häckningsområde är blåmesen påträffad som tillfällig gäst, särskilt under strövtåg vintertid, på flera ställen längs Norrlandskusten ända uppe i Norrbotten och även inne i landet (Lycksele). Den verkar även att vara stadd i fortsatt spridning norrut.

Att dessa utbredningskartor nu kommit till stånd betyder som nämnts ingalunda att de två diskuterade arternas utbredning är fullständigt utredd. I många fall grunda sig ju kartorna på mycket glesa uppgifter om förekomsten, och då dessutom utbredningsområdena äro under förändring komma kartorna inte alltid att stämma. Alla uppgifter om avvikelser och förändringar i utbredningen ha därför fortfarande sitt stora värde och böra publiceras. Ju mera detaljerad bilden blir av utbredningen och dess förändringar, desto större möjlighet få vi att fastställa de faktorer som påverka de båda arternas utbredning.

LITTERATUR

- CARLSSON, A. 1894. Sveriges fåglar. Lund.
 COLLETT, R. 1921. Norges fugle. Oslo.
 DURANGO, S. 1948. Notes sur la reproduction du bruant ortolan en Suède. *Alauda* 16.
 EKMAN, S. 1922. Djurvärldens utbredningshistoria på Skandinaviska halvön. Stockholm.
 HARTERT, E. 1903—1910. Die Vögel der Paläarktischen Fauna. I. Berlin.
 HOLMSTRÖM, C. T. m. fl. 1942. Våra fåglar i Norden. I. Stockholm.
 HORTLING, I. 1929—31. Ornitologisk handbok. Helsingfors.
 HÖGLUND, N. 1942. Härjedalens djurvärld. Östersund.
 JÄGERSKIÖLD, L. A. & KOLTHOFF, G. 1926. Nordens Fåglar. Stockholm.
 LÖVENSKIÖLD, H. 1947. Håndbok over Norges Fugler. Oslo.
 MALM, A. W. 1877. Göteborgs och Bohusläns Fauna. Göteborg.
 RENDAHL, H. 1947. Fågelboken. 2:a uppl. Stockholm.
 ROSENIUS, P. 1926. Sveriges fåglar och fågelbon. I. Lund.
 WITHERBY, H. F. m. fl. 1943. The Handbook of British Birds. Rev. ed. I. London.
 WITT-STRÖMER, B. 1950. Hälsinglands fåglar. Stockholm.
 ÅNGSTRÖM, A. 1946. Sveriges klimat. Stockholm.
 Notiser och meddelanden i Vår Fågelvärld, Fauna och Flora samt Norrbottens Natur

Summary: The distribution of the Ortolan Bunting (*Emberiza hortulana*) and the Blue Tit (*Parus caeruleus*) in Sweden.

The two maps are compiled from the reports of about 400 members of the Swedish Ornithological Society. The literature, of course, has also been used, and the author has got a considerable amount of personal information from ornithologists all over the country.

The Ortolan Bunting (Fig. 1): As appears from the map, this bird is distributed mainly in the northern and middle parts of Sweden; in the south of the country it breeds more sparsely. The distribution evidently is dependent, directly or indirectly, on the humidity, and DURANGO (1948) considers the distribution of the species to be limited to areas with less than 600 mm. annual precipitation. This explains the absence of the species in the humid parts of the west coast and the likewise humid highland in the south of Sweden, but not the absence on the dry islands of Öland and Gotland. About 100 years ago, however, it probably bred commonly also in the south-western parts of the country, but not as common in northern Sweden as at present. This displacement probably depends on the change into a more maritime climate.

The Blue Tit (Fig. 2): A common resident north to about 60° lat., extending more sparsely to about 62° lat. Its detailed limit as a common breeding-bird closely coincides with the beginning of the compact N. Swedish woodland (and with the northern limit for the distribution of the oak tree). An occasional breeding record as far north as 66° n. lat. (at Boden in 1946).

I anlednin
 nr. 4 p. 184
 8.10.1950: 2
 komster, sp
 jeg mig ikk
 denne art h
 over fugle f
 faldet på fe
 7.10.1915: 1,
 11.10.1915: 1
 I alt drejer
 vældende in
 fugle fra fyr
 fra efterårst
 september, (c
 — synes okt
 at ikke få r
 måned, selv
 på grund af
 foregående (c
 Dette gælde
 på, om den
 faldmulighe

Då vi för
 området 13
 raskning or
 besök kunde
 son även u
 grann uppsä
 många av de
 GÖTE LEWIN

En uppgif
 i ett svalbo
 att ta på all

1) Strongt
 faldet 8/10
 da det ind